

İhyâ'u Kalb (Kalbin Dirilişi)

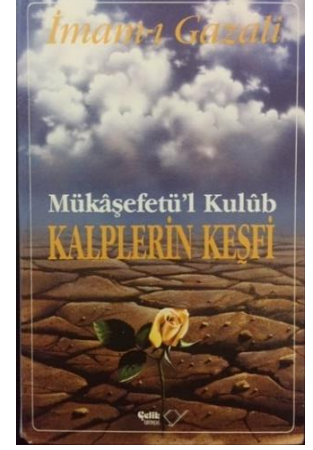
Mükâşefetü'l Kulûb Kalplerin Keşfi, İmâm-ı Gazzâlî, (Trc. Sâlih Uçan),

Çelik Yayınevi, İstanbul 1980, ISBN 9789758596089

Giriş

Yüstra Karaca¹

Gazzâlî, XI. yüzyılda yaşamış, eş'arî kelâmcısı, şâfiî fakihî, mutasavvıf, müderris ve İslâm düşünürüdür. Risâle ve reddiyeleri ile birlikte 500'e yakın kitap yazdığı hakkında bilgiler vardır. Mısırlı bilim adamı Abdurrahman Bedevî yapmış olduğu araştırmalara göre, Gazzâlî'nin 457 adet kitap yazdığını belirtir. Ancak günümüze kadar ulaşan eserlerinin sayısı 75 tanedir.² Bu eserler arasında *Mükâşefetü'l Kulûb (Kalplerin Keşfi)* kitabı bilinen ve önemli eserlerindedir. Kitap, manevi anlamda kalplerin dirilmesini konu alan 111 bölümden oluşmaktadır. Eser, farklı kişiler tarafından tercüme edilip sadeleştirilerek muhtelif yayın evleri tarafından yayımlanmıştır.

Çağının Ötesinde Bir Alim

Gazzâlî'nin gerçek adı, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî'dir. Hüccetü'l-İslâm, Ebû Hâmid, Zeynüddin gibi lakaplarla anılmış olsa da en yaygın olarak bilinen ve anılan ismi Gazzâlî'dir. Batı dillerin de ise Abuhamet ve Algazel olarak bilinmektedir. İran'ın Horasan bölgesi Tûs'ta (bugünkü Meşhed) h.450 (m.1058) yılında dünyaya gelmiştir.³

İmam Gazzâlî, küçük yaşlarda okuma yazma, Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesi, dil bilgisi ve aritmetik gibi alanlarda yaşamış olduğu dönemin ilk öğrenim bilgilerini almıştır. Tûs'ta fıkıh eğitimine başlamış daha sonra Cürcân'a giderek eğitimine burada devam etmiştir. Tûs'lu bir grup gençle birlikte h.473 (m.1080) yılında Nişâbur'a giderek burada yer alan Nizâmiye

¹Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Programı, Yüksek Lisans Öğrencisi, yusra.krc34@gmail.com

(Bu yazı Young Academia ve Server Genç Hanımlar Derneği iş birliğinde Dr. Kemal Yavuz Ataman yönetiminde "Küresel Düşünme Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

²Gazzâlî, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazz%C3%A2l%C3%AE#Eserleri>, (e.t. 18.01.2022)

³ Mustafa Çağrı, "Gazzâlî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 489-505.

Medresesi'ne girmiştir. Bulunduğu dönemin en iyi hocalarından eğitim alan Gazzâlî, ilmi yöndeki üstün hasletlere sahip olması hasebiyle birçok iltifata mazhar olmuştur. "Çağdaşı Abdülgafir el-Fârîsî, 'İslâm'ın ve Müslümanların hücceti, din önderlerinin imamı; konuşma ve ifade kabiliyeti, mantık, zeka ve tabiat itibarıyla benzeri görülmemiş bir kişi' diye nitelediği Gazzâlî'nin bu dönemdeki öğrenimi sırasında kısa zamanda bütün arkadaşlarını geride bıraktığını, ayrıca öğretim faaliyetlerinde hocasına yardım ettiğini ve sonuçta eser telif edecek düzeye ulaştığını belirtir." ⁴

Gazzâlî Bağdat'ta bulunduğu dönem, meşhur ve büyük siyaset adamı olan Nizamülmülk tarafından himaye edilmiş, maddi ve manevi destek görmüştür. Vezirin nerede olduğu bilinmeyen karargâhı, dönemin alim ve edebiyatçılarının buluşma noktası olmuş, Gazzâlî ilmi birikim ve entelektüel donanımını bu ortamda pekiştirerek, bu ilmi birikim ve donanımı sunabilme imkanı bulmuştur. Daha sonra vezir tarafından Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne müderris olarak görevlendirilmiştir. Bu süreçte kitap telifi açısından en verimli zamanı olduğu söylenmektedir. "Ayrıca onun bu dönemde hocalık, felsefeye ve Bâtınîliğe dair incelemeleri gibi başka ciddi meşguliyetleri de vardır." ⁵

Bağdat'ta ciddi bir üne sahip olan İmam Gazzâlî, sahip olduğu bu ünü sorgulamış, ruhen ve fikri olarak bunalımlar yaşamıştır. Yemeden içmeden kesilecek hale gelmiş ve hekimler bu duruma çare bulamamıştır. İçinde bulunduğu halden kurtulmanın çaresini, göç etmekle mümkün olabileceğini düşünmüş ve bu kararı kesinleştirmek için altı ay kendi içinde muhakeme yapmıştır. Ve nihayet Şam'a giderek Emevi Camii'nde itikafa girmiştir. Daha sonra Kudüs'e, Mekke ve Medine'ye ziyaretlerde bulunmuştur. Bu inziva süreci yaklaşık onbir yıl sürmüştür. Bu süre zarfında en bilinen eseri olan "*İhya'u ulûmi'd-dîn'i*" burada kaleme almıştır. Vatan ve aile hasretine dayanamayarak tekrar memleketine geri dönmüştür.⁶

İhyâ'u Kalb (Kalbin Dirilişi)

İmam Gazzâlî, "Elli yaşlarında iken yazdığı *el-Munkız min'ed-dalâl (Dalaletten Kurtuluş)*' de önce kelâm, ardından felsefe ve Ta'limiyye yoluyla gerçeğe ulaşmayı denediğini ancak gayesine erişemediğini, daha sonra tasavvufa yöneldiğini ve aradığı gerçeği burada

⁴ Mustafa Çağrı, *a.g.m.*, s. 489-505.

⁵ Çağrı, *a.g.m.*, s. 489-505.

⁶ Gazzâlî, *El Munkız Min'ed-Dalâl*, Çağaloğlu Yayınevi, Nuruosmaniye Matbaası, İstanbul 1963, s. 68-70.

bulduğunu açıkça ifade eder.”⁷ Geçirdiği zorlu inziva süreçlerinde kendi içine dönerek kalbini keşfetmiş ve bu zamanlarda anlatılamayacak farklı hallerin kendisinde zuhur ettiğini söylemiştir.

Mükâşefetü'l Kulûb (Kalplerin Keşfi) kitabı, kalpleri kötü hasletlerden arındırarak diriltmeyi öğütleyen bir eserdir. İmam Gazzâlî bu eserinde, bilhassa yaşamış olduğu manevi halleri, asıl ilmin ve uyanmanın, kalp ile meşgul olmak olduğunu açıkça izah etmiştir.

Eser, giriş bölümünde zikrettiğimiz gibi 111 müstakil bölümden oluşmuştur. Her konu ayet ve hadislerle desteklenmiş, kısa hikayelerle de mevzunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Bu bölümler birbirinden farklı konuları ele alsa da akış ve bağlam olarak birbirini tamamlar niteliktedir. Örneğin: “Nefsi Yenmek Şeytana Karşı Koymak, Gaflet, Allah’ı Unutmak, Tevbe, Sevgi, Aşk, Allah’a İtaat- O’nu Sevmek- Rasulünü Sevmek” konuları sırayla ele alınmıştır. Nefsini bilmenin, şeytana karşı koymanın sonucunda gaflet halini de tanımanın kapısı açılmıştır. Ve ardından en büyük gafletin Allah’ı unutmak olduğu ele alınmıştır. Daha sonra tevbe konusu işlenmiş devamında sevgi ve aşk konuları izah edilerek nihayet Allah ve Rasul’ün aşkına varılması izah edilmiştir. Mümin bir kulun nefsinin bilerek gafletten uyanması, selim bir kalp ile tevbe ederek sevgi ve aşk yoluna dalması bu kitapta güzel bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca namaz, zekat, emanet, sabır, tevekkül, şükür, muhabbet, cennet, cehennem gibi konular da ele alınmıştır.

Mükâşefetü'l Kulûb (Kalplerin Keşfi) muhtevası itibariyle tasavvufi bir kitaptır. “Tasavvuf kalb ile meşgul olan bir ilimdir. Malumdur ki kalb nasıl olursa dış aza ve yaşayış da ona uygun bir manzara arzeder.”⁸ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o iyi, doğru ve düzgün olursa bütün vücut iyi, doğru ve düzgün olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O kalptir.”⁹ Kalbin dağınık oluşu aklın ve vücuttaki diğer azaların da bozulmasına sebebiyet vermektedir.

Allah azimüşşânın “Yere göğe sığmadım, mümin kululumun kalbine sığdım.” buyurması kalbin derin ve varlık ötesi bir anlam taşıdığını ifade etmektedir. Kur’an-ı Kerimde “Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).”¹⁰ ayeti de ahiret günü temiz bir kalp ile kurtuluşa erileceğini müjdelemiştir. Başka bir ayette ise: “Bunlar,

⁷ Süleyman Uludağ, “Gazzâlî”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, c. 13, s.515-518.

⁸ İmam Gazzâlî, *Mükâşefetü'l Kulûb (Kalplerin Keşfi)*, Çelik Yayınevi, Trc. Salih Uçan, İstanbul 1980, s. 5.

⁹ Buhârî, İmân, 39.

¹⁰ Şu’ara 26/89.

iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur."¹¹ Kalbin cilasının ve huzura ermesinin Allah'ı çokça anarak zikretmek olduğu açıkça beyan edilmiştir. Bu hadis ve ayetler ışığında, insanın kalbini keşfetme yolculuğunun ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Geçmişten itibaren bugün de dahil olmak üzere ilmi çalışmalar çoğunlukla akla ve bilgiye dayandırılmıştır. Ancak yüzyıllar önce Gazzâlî kendi döneminde ilmi bilgilerin insanın ruhâni tekamülünde yeterli olamayacağını tecrübe etmiştir. Bu sebeple de gerçek ilmi ve ruhani yükselmenin ancak tasavvuf yoluyla olacağını izah etmiştir. Bunun için de öncelikle insanın kalbini keşfetmesi ve arındırması gerektiği konusunda insanın manevi bir terbiyeden geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun da ancak Allah'ın emir ve yasaklarını gözeterek olabileceği bilinmektedir. *Kalplerin Keşfi* kitabı bulunduğu dönem de dahil olarak günümüzde de toplumun manevi sıkıntılarına bir diriliş gerekçesi olmuş, bu sebeple evrensel ve çağını aşan bir eser olarak tanımlanmıştır.

Sonuç

İmam Gazzâlî çağını aşan bir alimdir. XI. yy.da yaşamış olmasına rağmen eserleri ve hayatı bugün dünya çapında okunmakta ve hala bu konular üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Gazzâlî'nin en yaygın olarak bilinen eseri *İhya'u ulûmi'd-dîn*'dir. "Başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm gibi ilimlere bilhassa amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren önemli eseridir."¹² *Kalplerin Keşfi* kitabı gibi diğer önemli tasavvufi eserleri şunlardır; *Mizanü'l-amel, el-Ma'arifü'l-akliyye ve lûbabü'l-hikmeti'l-ilahiyye, Bidayetü'l Hidaye, Cevahirü'l-Kur'an, el-Erbain fi usûli'd-din, Kimya-yı Saadet, Eyyühe'l-veled, Nasihatü'l-mülûk, el-İmla alâ müşkilati'l-İhya, Minhacü'l-abidin*.¹³

Bugün eserleri birçok dile çevrilen İmam Gazzâlî'nin, internet ortamında hayatını ve eserlerini konu alan belgeseller bulunmaktadır. Manevi Dünyamıza İz Bırakanlar, Sır- Ebû Hâmid el - Gazzâlî (Trt Belgesel) bunlardan birkaçıdır. Ayrıca yaşadığı dönem itibariyle Selçuklu zamanına denk gelen Gazzâlî, "2020-2021 yılları arasında TRT 1'de yayınlanan Uyanış: Büyük Selçuklu dizisinde Cemal Toktaş tarafından canlandırılmıştır."¹⁴

¹¹ Ra'd 13/28.

¹² Mustafa Çağrırcı, "İhya'u Ulûmi'd-dîn", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, C. 22, s.10-13.

¹³ Mustafa Çağrırcı, *Gazzâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, s.37-38-39.

¹⁴Gazzâlî, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazz%C3%A2l%C3%AE>, (e.t. 27.01.2022).

Gazzâlî hakkında yayımlanmış; *Carra de Vaux, el-Gazzâlî, W. Montgomery Watt, Müslüman Aydın: Gazzâlî Hakkında Bir Araştırma*, yabancı kaynaklı incelenmeye değer eserlerdendir.